

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ШКІЛ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ

© Шашкевич Л.Є., 2009

Розглянуто процес українізації існуючої системи навчальних закладів імперської Росії в період Української національної революції.

It is observed the process of ukrainization of existing system of educational of institutions of imperialistic Russia in period of Ukrainian national revolution/

Армія кожного суспільства, кожного державного об'єднання людей твориться у тісному зв'язку з соціальними і побутовими умовами його життя. І не тільки сучасного, але й того, що було в цілій його історії. Революційний зрив українського народу 1917 року поставив мільйонну армію, але цією армією не було кому керувати й вести її у бій.

Події періоду Української національної революції 1917–1920 рр. широко висвітлені в дослідженнях таких науковців, як Л. Шанковський, С. Ріпецький, П. Штендер, наші сучасники Я. Тинченко, М. Литвин, К. Науменко, О. Колянчук, Б. Якимович, В. Голубко. Вони видали окремі дослідження, які стосувалися українських військових діячів Доби визвольних змагань. Проте сьогодні залишається не до кінця вивченим питання українського офіцерського корпусу, його зародження, роль у відродженні Української держави.

В рядах російської армії на початку війни було змобілізовано мільйони українців. По усіх просторах Російської держави, де були дислоковані військові частини, в яких служили українці, постають українські військові комітети, ради, громади, клуби, а з часом і окремі українські військові відділи. Військові-українці домагалися, щоб військові частини на українській землі набиралися тільки з українців та щоб відділи, які були зорганізовані з українців, але стояли поза Україною, були переведені на батьківщину. Найбільше спричинилося до усвідомлення військових мас українське старшинство, яке здебільшого складалося з народних вчителів, студентів та кооператорів.

Офіцерський корпус як окремий соціальний прошарок завжди був стрижнем будь-якої армії. Це була група професіоналів військової справи. Українські офіцери періоду українських національно-визвольних змагань 1917–1920 рр., як правило, не мали спеціальної військової освіти і підготовки. Професіоналами вони ставали під час збройної боротьби за незалежність своєї держави. Це Симон Петлюра – журналіст, Євген Коновалець, Роман Дашкевич – правники, Аркадій Валійський, Григорій Коссак – вчителі, Юрій Тютюнник – агроном та ін. Серед визначних організаторів військової справи у 1917 році не можна обійти увагою “батька” українського націоналізму – Миколу Міхновського, який теж не мав відповідної освіти, але прекрасно розумів значення війська для побудови й оборони української державності. Колишній поручик військової юстиції російської армії підібрав собі відданих соратників, таких як полковник Павло Волошин, сотник Ол. Сахно-Устимович, сотник Юрко Ган, хорунжі Гоц, Лукіянів, Павелко, одеський військовий лікар д-р Іван Луценко [1, с. 12]. Разом з ними М. Міхновський провів величезну роботу з утворення українських рад, комітетів, клубів у російській армії, формуванні українців в окремі українські національні частини. М. Міхновський був ініціатором Українського Військового

Організаційного Комітету і Українського Військового Клубу ім. гетьмана П. Полуботка (саме їх можна вважати ініціаторами українського військового руху в 1917 році).

Після перемоги жовтневого збройного повстання у Петрограді на політичну арену в Україні вийшли прибічники Тимчасового уряду (штаб Київського військового округу – КВО) і Українська революційна демократія на чолі з Центральною Радою. Під впливом національно-визвольного руху Центральна Рада листопада 1917 року видала Третій Універсал, в основі якого було проголошення Української Народної Республіки. Третій Універсал наголошував на федерації України з небільшовицькою Росією. Т. Гунчак говорив, що цей Третій Універсал не враховував ґрунтовної зміни політичної ситуації, коли «сама думка про федерацію ставала зайвою і треба було всяко сконцентруватися на будівництві незалежної держави» [2, с. 113].

Період революційних подій 1917–1920 рр. був надзвичайно складним для утвердження Української державності, оскільки доводилося одночасно вирішувати декілька важливих державних проблем: соціальну, політичну, військову. Лідери Центральної Ради відкидали роль війська і військової еліти, створення нею армії, що саме армія завжди була початком держави та її охоронцем. Антимілітаристська політика Центральної Ради, з одного боку, і майже повна відсутність національно свідомих фахівців з військової справи, – з іншого, гальмували процес національного військового будівництва. Але така позиція лідерів ЦР все таки не могла протидіяти закономірному процесу щодо українського національного руху, який ширився серед російського війська. Цей процес спричинив українізацію існуючої системи навчальних військових закладів царської Росії. Однозначно охарактеризований старшинський склад істориком з діаспори В. Кучабським: «Отаманське старшинство пило-гуляло, мало дбаючи про своє військо і ця розперзаність почала розкладати повстанські ряди» [3, с. 192]. Причиною такого становища В. Кучабський вважав те, що «наплив тисячних селянських мас не йшов у парі з відповідним напливом доброго і працездатного старшинства, що вміло зіспаювати збройні маси в дисципліноване військо» [3, с. 192]. І це є правдою – до української армії влилося багато осіб, що не мали відповідної військової підготовки та службового досвіду. Ситуація ускладнювалася недовірою членів уряду до старшин. В проєкті організації старшинських шкіл В. Винниченко пропонував приймати до них політично і соціально свідомих українських робітників і селян, ввести в армію інститут політичних комісарів.

Тим часом С. Петлюра вважав, що національний склад армії має велике значення. 9 лютого 1919 р. він підписав наказ Головної Команди Військ УНР, де говорилося: «У військових частинах Української Армії повинні залишатися тільки ті козаки-старшини, які родилися на Україні і жили тут постійно. Решта вояків не-українців можуть залишитися в нашій війську тоді, коли вони виявлять своє відношення до Української Державності...» [4, Оп. 1, спр. 15, арк. 12].

Значна частина старшин Української Армії була справжніми патріотами, як чесно виконували свої обов'язки. Вже у перші дні революції деякі кадетські корпуси, які були розташовані на Україні, приєдналися до національного руху. Так, 12 березня 1917 року у Києві рота кадетів – вихованців Володимирівського корпусу [150 осіб] виступила з підтримкою українських національно-політичних змагань [5, с. 26].

Ще до Першої світової війни в Києві, Одесі, Миколаєві існували військові школи, які готували офіцерів. Потім на Україні було засновано декілька шкіл прапорщиків. У царській Росії це був другий етап підготовки військових кадрів [6, с. 8].

30 березня у Києві пройшла спроба українізації військових шкіл. Юнкери-українці звернулися до Українського військового комітету, Ради робітничих і солдатських депутатів Петроградської округи та військового міністра з вимогою:

- 1) всі полки, які стоять на землі українській, мають комплектуватися виключно з українців;
- 2) українців, які скінчили військові школи, призначати в полки, які стоять на Україні;

3) для навчання у військових школах всіх українців посилати виключно в школи, що на українській землі [6].

9 квітня 1917 року у м. Харкові відбулося віче офіцерів, військових урядовців, юнкерів і солдатів, де було винесено резолюцію: офіцерам-українцям дати право записуватися в полки, які дислокувалися на Україні, і офіцерів-українців повинні були переводити на службу туди, де служили солдати-українці [7]. З вимогою створення національного українського війська виступили юнкери і офіцери Віленської військової школи у м. Полтаві. Вони ухвалили пропагувати ідею заснування українських полків; зав'язувати стосунки з українськими військовими організаціями на місцях, а також з українцями – майбутніми офіцерами, турбуватися про національну освіту офіцерів, юнкерів посередництвом передплати українських часописів та журналів. [8].

Але будь-яка організація українізації військового руху потребувала плановості. Український Військовий Організаційний Комітет розпочав підготовку до 1-го Всеукраїнського військового з'їзду. Аналогічну підготовку розпочала і Всеукраїнська юнкерська спілка.

1-й Всеукраїнський з'їзд розпочав роботу у Києві 5 травня 1917 року. На ньому було прийнято ухвалу стосовно українізації військової освіти, а саме: навчання проводити українською мовою; відкриття військових шкіл від найнижчих до вищих; навчальну літературу перекласти на українську мову; за державні кошти випускати газети, журнали, книги, агітаційну літературу для військових громад; відкривати просвітні курси у війську [9]. Центральній Раді та Українському військовому комітетові було доручено на практиці провести українізацію юнкерських, прапорщицьких, морських, авіаційних та військових шкіл, які існували на Україні.

Найорганізованіше проходила українізація офіцерської піхотної школи в Одесі, начальником якої був генерал-майор М. Омелянович-Павленко [10]. У Миколаївській Військовій Академії постала Українська академічна рада, яка підтримувала стосунки з Києвом.

Організацію національних військових шкіл з підготовки Збройних сил України було розпочато у вересні 1917 року, коли Український генеральний військовий комітет отримав від Генерального Штабу дозвіл на відкриття в Києві двох Українських піших шкіл прапорщиків і український відділ при Інженерній та Артилерійській військових школах [8]. У жовтні було відкрито 1-шу українську школу прапорщиків (для майбутніх старшин). Так проходила українізація 2-ї Київської школи прапорщиків (всього 500 осіб) [11]. 5-ту київську школу прапорщиків також було українізовано. На її місці постала 2-га київська школа прапорщиків..

В листопаді 1917 року 1-шу українську школу прапорщиків було перетворено на Першу військову пішу школу ім. Богдана Хмельницького, в якій навчалося 600 осіб [10, с. 19]. Ця школа мала два курси. Одночасно на базі 1-ї школи прапорщиків було засновано українську збірну школу прапорщиків. Там навчалися українці, які не завершили навчання у російських військових школах, а також ті, хто повернувся на Україну після революції у Петрограді. Але так склалися обставини, що ні перша, ні друга не випустили жодного молодого старшини.

У березні 1918 року після повернення до Києва уряд УНР розпочав заново організацію військового шкільництва. Було перейменовано Головний уряд військових шкіл України на Головну шкільну управу Військового Міністерства; вводилися нові посади – генеральний старшина для інспекції військових шкіл і полковник – теж для інспекції військових шкіл. Перша посада передбачала інспектування справ військової підготовки, друга – справ національного виховання. На цьому етапі були поставлені завдання заснування різних військових шкіл для регулярної армії в майбутньому, заснування повторних курсів для старшин-українців, які закінчили російські військові школи. Першочерговим було виконання наказу військового міністра отамана О. Жуковського про організацію в Києві Інструкторської школи старшин та Інструкторської школи підстаршин. Для цього були задіяні старшини-українці, які закінчили російські школи. Для забезпечення військових шкіл підручниками українською мовою було відкрито друкарню.

На місці Миколаївської артилерійської школи була заснована Інструкторська школа старшин, яка налічувала близько 1 300 осіб [11, с. 10].

Для цих військових шкіл потрібна була фахова література українською мовою. Для цього шкільною управою було організовано редакційно-термінологічну комісію, яка отримала завдання редагувати лекції, перекладені з російської мови. Першим був підручник з загальної тактики. Крім того, було відредаговано тексти лекцій ще декількох дисциплін.

Як бачимо, у 1917 – на початку 1918 рр. формування національної військової освіти проходило за такими напрямками: українізація військових навчальних шкіл царської Росії; відкриття нових національних шкіл військового спрямування; запровадження планів та програм для українських військових шкіл.

Але, незважаючи на зроблене, на час відновлення Української державності після революції у Петрограді Україна не була забезпечена власним офіцерським корпусом. І це, звичайно, ускладнювало організацію її захисту. Цьому є своє пояснення: не було чітко розробленого плану створення національних Збройних сил; заперечення їх необхідності для України; бракувало досвіду у військовому будівництві; бракувало вищих офіцерських кадрів української національності. Нестача організаторів військової справи вилилася в те, що український народ не доклав всіх своїх зусиль для оборони своєї держави. Мільйонна Українська армія 1917 року демобілізувалася, і на початку 1918 року на фронті був тільки один загін, що з часом розгорнувся в дивізію. Брак військової організації було відчутно і вдруге за Директорії, коли з 30 0000 повстанців залишилося тільки 12 слабких дивізій. І все ж таки об'єднана 100-тисячна Українська армія являла собою значну збройну силу в тодішній Східній Європі. Ця армія могла б у боротьбі з більшевизмом відіграти значнішу роль, ніж відіграла. До цього спричинилися як важкі політичні та мілітарні помилки, але й брак допомоги ззовні.

1. Шанковський Лев. *Українська армія в боротьбі за державність*. – Мюнхен: Вид. «Дніпрова хвиля», 1958. – С. 12. 2. Євтимович В. *Початки українського військового шкільництва в 1917–1918 рр.* // *Літопис Червоної Калини*. – 1937. – Ч. 12. – С. 7–11. 3. *Генералітет українських визвольних змагань*. – Львів, 1995. 4. *Нова Рада*. – 1917. – 31 березня. 5. *Нова Рада*. – 1917. – 22 квітня. 6. *Нова Рада*. – 1917. – 9 квітня. 7. *Вісті з Центральної Ради*. – 1917. – № 17 // *Український історик*. – 1987. – № 1–4. – С. 160–173. 8. Тинченко Я. Михайло Омелянович-Павленко. *Генерал армії УНР // Військо України*. – 1996. – № 9–12. – С. 52–53. 9. Солдатенко В.Ф. *Центральна Рада та українізація армії // Український історичний журнал*. – 1992. – № 6. С. 35. 10. Михайлик М. *Виступ Першої Української Військової Школи // Літопис Червоної Калини*. – 1932. – Ч. 3. С. 18–22. 11. Євтимович В. *Початки українського військового шкільництва в 1917–1918 рр.* // *Літопис Червоної Калини*. – 1937. – Ч. 12. – С. 7–11.